

NIZOZEMSKÁ LITERATURA V ČESKÉM KULTURNÍM KONTEXTU PŘELOMU 40. A 50. LET

LUCIE FRUHWIRTOVÁ

Překlady z nizozemštiny mají v českém kulturním prostředí dlouholetou tradici. Již v průběhu 19. století k nám byly uváděny překlady historických románů vlámských autorů (Hendrik Consience), které souzněly s myšlenkou národního emancipačního boje. Podobnou tendenci, tedy uvádění literárních modelů a témat v souvislosti s dominantními proudy v české literatuře, lze identifikovat i v první polovině 20. století. Na přelomu století byly do češtiny překládány autoři symbolistní literatury (Louis Couperus, Frederik van Eeden), ve dvacátých letech levicově orientovaná próza (Henriëtte Roland-Holst), ve třicátých letech pak zejména próza s venkovskou tematikou (Ernest Claes, Antoon Coolen). V průběhu 30. let se nakladatelé zaměřili především na vydávání populární literatury, která byla komerčně i čtenářsky úspěšná (náklady se pohybovaly v rozmezí pěti až osmi tisíc exemplářů). Vydávání populární literatury pokračovalo i během okupace a tehdy se nakladatelé zaměřili ještě více na vlámskou venkovskou prózu (Felix Timmermans, Herman Teirlinck, Stijn Steuvels). Z kvantitativního hlediska bylo i toto období pro překlady z nizozemštiny úspěšné. V rozmezí válečných let vyšlo 55 překladů (včetně opakovaných vydání), což je na takto malou jazykovou oblast velice vysoký počet. Kvalitativní hodnocení produkce nizozemských knih předválečného a válečného období je však mnohem spornější. Z pohledu nizozemské literatury jsou tyto autoři většinou již dávno zapomenutí a jejich jména v literárněhistorických příručkách buď vůbec nefigurují, nebo jsou jen letmo zmíněna. Snad jen Felix Timmermans je i dnes řazen k největším klasikům nizozemské literatury předválečného období a jeho jméno figuruje v prestižním přehledu vydávaném pro zahraniční nakladatele nizozemským i vlámským produkčním fondem (Nederlands Literair Productie en Vertalingen Fonds a Vlaams Fonds voor de Letteren).

Pozice a frekvence vydávání nizozemské literatury se začaly proměňovat v souvislosti s poválečnými událostmi. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let překlady z nizozemštiny přestaly téměř vycházet. Domnívám se, že by ovšem bylo příliš schematizující a zavádějící absenci překladů z nizozemštiny, které byly v předválečném a válečném období často vydávány a měly své čtenářské publikum, vykládat pouhým zásahem cenzurních sil totalitního režimu. Periferní pozici nizozemské literatury v českém kulturním prostředí přelomu čtyřicátých a padesátých let nelze odvozovat jen od institucionálního nastavení systému, jehož kořeny spadají již do bezprostředně poválečného období, ale je třeba přihlídnout k okolnostem jak literární, tak mimoliterární povahy.

Produkce nizozemské literatury v období po druhé světové válce souvisela přirozeně s organizací a reformami v institucionální oblasti, nejtěsněji však s reformami v oblasti nakladatelského podnikání. V období po druhé světové válce se začala pozvolna prosazovat tendence k regulaci knižního trhu. Koncepce dlouhodobého plánování edičních programů, spolupráce mezi jednotlivými nakladatelstvími, podpora domácí tvorby či koncepce směřování čtenáře k dílům krásné literatury brzy začala být propagována zastánci různých názorových proudů. Prosazování této koncepce vedlo k postupnému zavedení cenzury zvláště poté, když se jádrem celého systému stal publikační odbor ministerstva informací, který řídil knižní produkci. Povolení publikačního odboru mohly získat jen ty tituly, jejichž literární a poznávací hodnota byla v souladu s vizí národní kultury a představou výchovy čtenářského publika k umělecky stále náročnější tvorbě. Regulačním tlakům nebyla vystavena pouze domácí literatura, ale i literatura překladová. Její produkce byla rovněž sledována a důraz byl kladen na rovnoměrné zastoupení velkých i malých literatur.

Oblast překladové literatury byla v tomto období značně progresivní. Nakladatelé v této oblasti navazovali na literární pluralitu předválečného období a realizovali záměry znemožněné válečnými okolnostmi. Bezprostředně po válce vycházelo velké množství titulů, jež tematizovaly prožitek válečných hrůz. Vedle této linie lze v tehdejší produkci překladové literatury dále rozpoznat tendenci k opětovnému vydávání zásadních knih světového literárního dědictví. Vedle těchto dvou hlavních linií vycházely knihy autorů, jejichž čtenářská popularita byla prověřena již v předválečném období a jejichž opětovné vydávání bylo pro nakladatele atraktivní po komerční stránce. Do této skupiny textů spadají z velké části knihy přeložené z nizozemštiny. V období mezi roky 1945–1948 vyšlo 32 nových překladů. Nakladatelé spoléhali zejména na předválečnou oblibu venkovských románů Hermana Teirlincka a Stijna Steuvelse, exotická témata knih Johana Fabricia či vypravěčské umění Antoona Coolena. Právě knihy těchto autorů tvořily většinu titulů přeložených z nizozemštiny.

Je tedy evidentní, že výběr knih a autorů z nizozemské jazykové oblasti byl značně konzervativní a překladatelé i nakladatelé inklinovali k textům, jejichž potenciál iniciovat nové literární modely a postupy (jinak řečeno vliv na ostatní literární produkci) byl mizivý. Důvodů, proč výběr knih k překladu nebyl jiný, je hned několik. V první řadě souviselo toto konzervativní zaměření s pozicí překladatele v celém procesu materiální produkce. V předválečném i poválečném období plnil překladatel roli kulturního zprostředkovatele a výběr knih tak zcela závisel na jeho subjektivním výběru a čtenářském vkusu. V poválečném období lze z procesu interference mezi českou a nizozemskou literaturou vyloučit kontakty na institucionální úrovni (tj. činnost zprostředkujících fondů a institucí) a také možnost nakladatelů se setkávat s novinkami prostřednictvím knižních veletrhů. Překladatel byl tedy klíčovým bodem kontaktu mezi českou a nizozemskou literaturou. V třicátých letech a během války byli aktivní zejména dva překladatelé, Lída Faltová a Rudolf Jordán Vonka, kteří v podstatě udávali překladům z nizozemštiny směr. Oba tyto překladatelé po válce přestali postupně překládat a na jejich soustavnou překladatelskou činnost nikdo z mladší generace překladatelů nenavázal.¹

Dalším důvodem, proč překladatelé i nakladatelé sahalí k osvědčeným autorům, byla samotná situace v nizozemském literárním prostředí. Bezprostředně po druhé světové válce lze v případě nizozemské literatury hovořit o literárním vakuu, které Willem Frederik Hermans, jeden z největších poválečných autorů, charakterizoval slovy: „Od té doby, co tu Du Perron není, se část naší literatury podobá dětskému pokoji, když otec není doma. Někdo něco udělá

a druhý na to řekne: kdyby to otec tušil.“ [překlad L. F.]² Během války totiž zemřely vedoucí osobnosti nizozemského literárního života a trvalo nějakou dobu, než se generace mladších autorů prosadila. Pokud na tuto situaci aplikujeme pravidla literární interference, jak je formuluje Itamar Even-Zohar, je evidentní, že literatura v okamžiku destabilizace nemůže být zdrojem výpůjček ve formě překladů.

Situaci nizozemské a české literatury v poválečném období lze vnímat paralelně v tom ohledu, že v obou kulturních prostředích sehrály překlady z cizích literatur iniciační roli a byly zdrojem nových impulsů pro domácí literaturu. Podobně jako u nás navazovali čeští autoři na překlady existenciální nebo křesťansky orientované prózy či překlady poezie angloamerických autorů, nizozemské literatuře v návaznosti na překladovou literaturu brzy dominovala existenciální a experimentální próza a experimentální poezie. Tato paralela jen dokazuje, že možnosti interference mezi oběma literaturami byly opravdu omezené. Přihlédneme-li navíc k okolnosti, že obraz nizozemské literatury vytvořený v českém prostředí byl značně odlišný od skutečného obrazu nizozemské literatury v meziválečném období, lze pochopit tendenci překladatelů i nakladatelů setrvávat u již zavedených modelů. Navíc kvůli regulačním opatřením knižní produkce bylo problematické uvádět na trh knihy nových autorů, jejichž spojitost s vytyčenými ideovými cíli nebyla vždy jasně patrná. Hodnotový a normotvorný komplex v nizozemské literatuře procházel po druhé světové válce procesem krystalizace a jeho slučitelnost s postulovanou orientací české knižní produkce bylo tudíž problematické prověřit.

Ztěžující se politická situace a násilné prosazování jediné schematizující normy po roce 1948 vedly dále k vzájemnému oddalování obou literatur. V roce 1948 bylo ještě povoleno vydání Fabriciova románu *Hotel Vesuvio*, Vestdijkových *Irských nocí* a počtvrté mohl vyjít i Timmermansův román *Selský žalm*. Bez průtahů vyšel také román Theuna de Vriese *Svoboda chodí v rudém šatě*. Nakladatelství Práce zamítlo druhé vydání románu *Kuli Madelon Székely Lulofs*, které bylo zahrnuto do edičních plánů pro rok 1948 znárodněného nakladatelství J. R. Vilímek. Tento román pak mohl znovu vyjít v roce 1978 a tehdy jeho atraktivitu nakladatelství Práce ocenilo padesátitisícovým nákladem.

V letech 1950 až 1955 vyšly pouze tři překlady. V roce 1952 to byl román Theuna de Vriese *Bij vlky, pastýři*. To, že v období tuhého stalinismu mohl vyjít román nizozemského autora, lze vysvětlit De Vriesovými sympatiemi s marxistickou filosofií a otevřenou podporou komunistického režimu. Zbylé dvě knihy tohoto období jsou druhá vydání předválečných překladů. V roce 1953 vyšel v Státním nakladatelství krásné literatury Multatuliho *Příběh malého Waltera Pieterse*. Multatuli patří k největším nizozemským autorům všech dob, ale jeho dílo bylo bohužel pro otevřenou kritiku nizozemských koloniálních praktik lehce zneužitelné komunistickou ideologií. Však ještě v 70. letech vyšel Multatuliho nejznámější román *Max Havelaar* se zapáleným prorežimním doslovem Vladimíra Bretta. V roce 1955 pak mohlo vyjít druhé vydání hry *Lancelot a Alexandrina*, která zachycovala jedno z významných témat světového literárního fondu.

Úbytek překladů z nizozemštiny samozřejmě ovlivnilo zestátnění knižního průmyslu, zavedení cenzurních mechanismů a prosazování jediné schematické literární normy. Můžeme-li do roku 1948 konstatovat určité podobnosti ve vývoji české a nizozemské literatury, které zajisté souvisejí s pozicí malých literatur v kontextu literatur evropských, po násilném přerušení kontinuity svobodného vývoje české literatury v roce 1948 se obě literární prostředí vyvíjela zcela odlišně. V nizozemském prostředí se plně prosadila existenciální a experimentální linie.

Protože tato linie v českém prostředí byla odsunuta mimo oficiální literaturu, není možné předpokládat, že by u nás knihy takto orientovaných autorů mohly vycházet. Ochlazení kontaktu mezi oběma literaturami v tomto období způsobilo, že dodnes u nás chybí překlady největších poválečných autorů experimentální prózy (Bert Schierbeek nebo Anna Blaman) a experimentální poezie (Gerrit Kouwenaar či Lucebert). Obecně nizozemská poezie byla překladateli a nakladateli zcela opomíjena, výjimku snad tvoří antologie *Vlámská lyrika* a Wernischův výtečný překlad výboru z poezie Paula van Ostaijena. Přihlédneme-li k již výše vyjmenovaným důvodům, byla odmlka mezi oběma kulturními prostředními předvídatelná.

Překlady velkých poválečných autorů, Willema Frederika Hermanse a Simona van het Reveho (tehdy používal ještě toto jméno), nevyšly z jiných důvodů. Později, když Olga Krijtová doporučila k vydání Hermansův román *De donkere kamer van Damocles*, autor odmítl poskytnout autorská práva, čímž dával najevo svůj nesouhlas s praktikami komunistického režimu. Van het Reveho román *De Avonden* i přes svou klíčovou funkci v nizozemské poválečné literatuře nikdy k vydání doporučen nebyl a Van het Reveho básně, které k vydání připravovala zmíněná překladatelka, nikdy nevyšly. Autor se totiž domníval, že Československo za autorská práva platí příliš málo.

K obnovování kontaktu mezi oběma literaturami docházelo postupně až na konci padesátých let. V roce 1956 vzbudilo vydání *Deníku Anne Frankové* zájem o válečné události v Nizozemí. Kniha vyšla v nákladu 10 400 výtisků, který byl záhy rozebrán, a rok nato již vycházel dotisk. Tato kniha se postupně stala nejznámější a nejčastěji vydávanou nizozemskou knihou po druhé světové válce. K obnovování zájmu o nizozemskou literaturu přispěla významnou měrou překladatelka Olga Krijtová. Ta začala publikovat v roce 1958 ve Škvoreckého *Světové literatuře* a o rok později jí vyšly překlady románů Theuna de Vriese (*Dívka s rudými vlasy*) a Arthura van Schendela (*Fregata Johanna Maria*).

V polovině 50. let postupně docházelo k uvolňování politického tlaku. Na tuto skutečnost literatura reagovala postupným rozměňováním jednostranné, režimem postulované literární normy. Klíčovou pozici v tomto procesu zaujímala opět překladová literatura, která v domácím prostředí iniciovala změny v literárním paradigmatu. Iniciační roli převzaly zejména překlady z dominantních evropských literatur, zatímco nizozemská literatura setrvala u již etablovaných a čtenářsky osvědčených modelů a témat. Důvodem byl zejména nedostatek informací o literárním dění v nizozemské jazykové oblasti a nedostatek nových knih. Olga Krijtová vzpomíná s vděčností na setkání s Theunem de Vriesem, který ji prostřednictvím balíků s knihami teprve seznámil s poválečným vývojem nizozemské literatury. To jen dokládá, že nepřítomnost kontaktů na institucionální úrovni, nedostatek překladatelů a obecně ztížené podmínky kontaktu se západním světem přispěly k tomu, že se nizozemská literatura nepodílela na uvádění nových impulsů do českého prostředí, i když její domácí repertoár byl již značně rozvinutý. Zdá se, že zde opět, vedle již zmíněných faktorů, narážíme na problematiku malých literatur a jejich omezenou schopnost iniciovat v ostatních literaturách nové modely.

Nizozemská literatura i v druhé polovině padesátých let setrvala u konzervativních modelů, v jejichž důsledku byla vytlačena na okraj překladové literatury uváděné do českého kulturního prostředí a nedostačovala potřebám české literatury, hledající v té době nové impulsy. Periferní pozice nizozemské literatury v 50. letech nebyla zapříčiněna pouze odlišnou historickou situací obou zemí, ale souhrou několika okolností. Tyto okolnosti ovšem bohužel v mnohém ovlivnily pozici nizozemské literatury na několik dalších desetiletí.

LITERATURA:

- T. Anbeek: *Geschiedenis van de literatuur in Nederland 1885–1985*. De Arbeiderspers, Amsterdam-Antwerpen 1999, s. 314.
- M. Bauer: *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. H&H, Jinočany 2003, s. 357.
- I. Even-Zohar: „Polysystem studies“, *Poetics today* 11, 1990, s. 1–268.
- P. Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989. I. 1945–1948*. [online]. c. 2006, poslední revize 30. 5. 2006. Dostupné z: <<http://www.ucl.cas.cz/texty.html>>.
- P. Janoušek a kol.: *Dějiny české literatury 1945–1989. II. 1948–58*. [online]. c. 2006, poslední revize 30. 5. 2006. Dostupné z: <<http://www.ucl.cas.cz/texty.html>>.
- O. Krijtová, R. Pellar, P. Schürová: *Bibliografie překladů z nizozemštiny do češtiny a slovenštiny od roku 1890 do roku 1993*. JTP, Praha 1994, s. 67.
- M. A. Schenkenveld-Van der Dussen a kol.: *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Contact, Amsterdam-Antwerpen 1998, s. 938.

POZNÁMKY

- 1 Překladatelé v předválečném a válečném období plnili roli kulturních zprostředkovatelů. Rozhodnutí, zda kniha bude vydána či nikoli, připadalo samozřejmě nakladateli. Lze předpokládat, že nakladatelé dávali přednost takovým překladům z nizozemštiny, které se tehdy v německé jazykové oblasti dobře prodávaly (to zajisté snižovalo i riziko vydávání knih z malých literatur). Tuto hypotézu potvrzují dvě skutečnosti – vydané tituly z nizozemštiny v překladech do němčiny i češtiny v tomto období se zásadně shodují; Lída Faltová, nejaktivnější překladatelka tohoto období a vystudovaná germanistka, udržovala kontakty s německým prostředím a právě přes němčinu se setkala s nizozemskou literaturou. Pro tuto hypotézu také dále hovoří argument, že německé kulturní prostředí mělo v tomto období ještě značný vliv na českou literaturu a umění a z německé literatury byly do literatury české uváděny nové literární modely a postupy.
- 2 T. Anbeek: *Geschiedenis van de literatuur in Nederland 1885–1985*. De Arbeiderspers, Amsterdam-Antwerpen 1999, s. 179.

Summary

Lucie Fruhwirtová: Position of Dutch literature within the Czech cultural context round about 1950

This paper discusses the position of Dutch literature within the Czech cultural context round about 1950. The extreme marginal position of Dutch literature at that time was caused not only by political situation after 1948 but also by specific types of interliterary contacts that have their origin in the prewar period. This paper enumerates circumstances and factors which influenced this position, and also specifies the relationship of Dutch literature translated into Czech with that of major other world literatures also translated into Czech.

